του **Δημήτρη Καλτσώνη**

Πριν λίγες μέρες συμπληρώθηκαν 47 χρόνια από τη δολοφονία του Ερνέστο Τσε Γκεβάρα. Με την ευκαιρία αυτή δημοσιεύουμε ένα απόσπασμα από από το βιβλίο του Δ. Καλτσώνη, Ο Τσε για το κράτος και την επανάσταση, Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2012, σελ. 140-150 (από το κεφάλαιο: «Το επαναστατικό κόμμα και ο λαός»)

Ο ηθικός παράγοντας

Για τους ίδιους λόγους φαίνεται πως ο Τσε απέδιδε ξεχωριστή σημασία στα ηθικά χαρακτηριστικά που πρέπει να διακρίνουν τον επαναστάτη[1]. Το σημαντικότερο βέβαια υπήρξε το προσωπικό του παράδειγμα ανιδιοτέλειας και αυτοθυσίας. Σε ομιλία του το 1963 σε εργάτες εργοστασίου κλωστοϋφαντουργίας υπογράμμιζε ότι τα μέλη του επαναστατικού κόμματος οφείλουν να είναι πρωτοπόροι. Καταδείκνυε την ανάγκη (χρησιμοποιώντας τα λόγια του Φιδέλ Κάστρο) ότι στο κόμμα αυτό πρέπει να ανήκουν «οι άνθρωποι της εμπιστοσύνης, οι άνθρωποι της θυσίας»[2].

Επανερχόταν με επιμονή στις ομιλίες και στα γραπτά του κείμενα στο θέμα αυτό. «Ο μαρξιστής πρέπει να είναι ο καλύτερος, ο πιο ολοκληρωμένος από τους ανθρώπους, αλλά πάντοτε και πριν απ' όλα να είναι άνθρωπος»[3]. Στο ίδιο κείμενο σημείωνε επίσης: «δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι ο μαρξιστής δεν είναι μια αυτόματη και φανατική μηχανή... Ο Φιντέλ καταπιάνεται ξεκάθαρα μ' αυτό το πρόβλημα σε μια από τις παρεμβάσεις του: «ποιος είπε ότι ο μαρξισμός είναι αποποίηση των ανθρώπινων συναισθημάτων, της συναδελφοσύνης, της αγάπης προς τον πλησίον, του σεβασμού, της φροντίδας για το σύντροφο;»». Ο επαναστάτης «δεν μένει ποτέ ξένος στη ζεστασιά της ανθρώπινης επαφής» [4].

Δίνοντας μια καθολική διάσταση τόνιζε ότι ο πραγματικός επαναστάτης οφείλει επίσης, αν θέλει να ανταποκρίνεται στην ιδιότητα αυτή, «να ξεσηκώνεται ενάντια σε κάθε τι άδικο, όποιος κι αν το έκανε»[5].

Ο κίνδυνος της απομόνωσης από το λαό

Η σχέση του επαναστατικού κόμματος της εργατικής τάξης με την ίδια την τάξη και το λαό στις συνθήκες ύπαρξης σοσιαλιστικού κράτους ενέχει τον κίνδυνο απομάκρυνσης της πρωτοπορίας από τους εργαζόμενους. Η απομάκρυνση αυτή μπορεί να συμβεί κατά βάση με δυο τρόπους.

Ο πρώτος μπορεί να συντελεστεί με την απομάκρυνση των κυβερνώντων από τους κυβερνώμενους. Καθώς τα μέλη και, ιδίως, τα στελέχη του επαναστατικού κόμματος αναλαμβάνουν κρίσιμες πολιτικές λειτουργίες στο σοσιαλιστικό κράτος, ενδέχεται να ατονήσει η δυναμική της λαϊκής συμμετοχής και να επικρατήσει η λογική της διαχείρισης των κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών υποθέσεων από το κυβερνητικό κόμμα.

Ο δεύτερος τρόπος παρουσιάζεται όταν η επαναστατική πρωτοπορία θέτει στόχους οι οποίοι, ανεξάρτητα από τη βασιμότητά τους, δεν έχουν γίνει κατανοητοί στο λαό, δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο πλατιάς συζήτησης. Έτσι, οι στόχοι αυτοί δεν έχουν γίνει υπόθεση των ίδιων των εργαζομένων.

Ο Τσε Γκεβάρα αναφέρθηκε επανειλημμένα σε τέτοια φαινόμενα με αφορμή την κρίση που διαπέρασε τις σχέσεις του κόμματος με το λαό ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε από την επαναστατική ηγεσία. Το Μάρτιο του 1962 ο Φιδέλ Κάστρο μίλησε για το πρόβλημα στην κουβανέζικη τηλεόραση. Η ομιλία, που έθεσε τις βάσεις αντιμετώπισης της κρίσης, έγινε γνωστή με τίτλο «ενάντια στη γραφειοκρατία και στο σεχταρισμό»[6].

Ο Γκεβάρα κατέκρινε επανειλημμένα, με βάση τη σχετική κομματική ορολογία, το «σεχταρισμό», δηλαδή στην τάση του κόμματος να μετατραπεί σε «αίρεση», ξεκόβοντας από την οργανική και ζωογόνο σχέση του με το λαό. «Εμείς, -ολοκληρωτικά αποπροσανατολισμένοι απ' το φαινόμενο του σεκταρισμού- δεν καταφέραμε ν' ακούσουμε τους σφυγμούς του λαού για να μπορέσουμε να τους μετατρέψουμε σε συγκεκριμένες ιδέες και συγκεκριμένες γραμμές»[7]. Στο πλαίσιο της εκδήλωσης του προβλήματος «όλες οι οργανώσεις της Κούβας αντιμετωπίζονταν σαν οργανισμοί μιας μόνο κατεύθυνσης που πήγαινε από τα πάνω προς τα κάτω αλλά που δεν είχε σύστημα επιστροφής για να φέρνει την άποψη της βάσης προς την κορυφή. Αντίθετα, εκείνο που χρειάζεται είναι μια σταθερή και αμοιβαία ανταλλαγή εμπειριών, ιδεών και κατευθύνσεων»[8].

Μορφή εκδήλωσης του προβλήματος ήταν κατά τον Τσε και το γεγονός ότι τα μέλη και τα στελέχη του επαναστατικού κυβερνώντος κόμματος είχαν την τάση να περιορίζονται στα διευθυντικά τους καθήκοντα αποφεύγοντας, με διάφορα προσχήματα τη συμμετοχή στις πρακτικές και, ιδίως στις χειρωνακτικές εργασίες. Όπως σημείωνε δηκτικά αναφερόμενος στην προκείμενη περίπτωση στην οργάνωση της νεολαίας του κόμματος, «όταν παρατηρούμε μια ταξιαρχία εθελοντικής εργασίας όπου υποθέτουμε ότι υπάρχουν Νέοι κομμουνιστές, συχνά δεν υπάρχει κανένας. Ούτε ένας. Ο καθοδηγητής έπρεπε να πάει σε μια συγκέντρωση, ο άλλος ήταν άρρωστος, ο τρίτος δεν το ήξερε»[9].

Στο πλαίσιο της ίδιας προσπάθειας απαλλαγής από το φαινόμενο του σεχταρισμού καταφερόταν ενάντια στο βερμπαλισμό, στην τάση δηλαδή να υποκαθίστανται τα πολιτικά καθήκοντα από πομπώδεις εκφράσεις και στο φορμαλισμό, στην τάση δηλαδή να σχηματοποιούνται τα πολιτικά καθήκοντα με τρόπο δογματικό και αποστεωμένο[10].

Ο σεχταρισμός εμπεριέχει τον κίνδυνο του δεσποτισμού. Αν το επαναστατικό κόμμα, ή η ηγεσία του, απομονωθεί από το λαό, σε συνθήκες άσκησης της κυβερνητικής εξουσίας, η πειθώ μπορεί να υποκατασταθεί από τον καταναγκασμό και την καταστολή σε βάρος του λαού ο οποίος καλείται να υλοποιήσει αποφάσεις τις οποίες δεν έχει συζητήσει και με τις οποίες δεν έχει συμφωνήσει ή, έστω, κατανοήσει την αναγκαιότητά τους. Στο ίδιο ακριβώς πνεύμα κινούνταν ο Φ. Κάστρο: «η κατάχρηση εξουσίας είναι το πιο εύκολο πράγμα, το πιο συχνό... Αυτό το πρόβλημα είναι πολύ σοβαρό και νομίζω πως ο λαός μας είναι ιδιαίτερα αλλεργικός στην κατάχρηση εξουσίας... Οι επαναστάτες, αυτοί που αρχίζουν μια επανάσταση, έχουν γενικά μια πολύ μεγάλη αίγλη στο λαό, ένα μεγάλο κύρος στο λαό και με αυτό το κύρος μπορούν να κάνουν πολύ καλό αλλά μπορούν επίσης να κάνουν πολύ κακό... Είναι επικίνδυνο οι άνθρωποι να έχουν τέτοιο κύρος... Το πιο σίγουρο πράγμα είναι αυτό που ανακαλύψαμε δια μέσου της χρήσης των μεθόδων των μαζών, ... αυτό το ανυπέρβλητο εμπόδιο που οι μάζες θέτουν ... στους φιλόδοξους, στους καταχραστές της εξουσίας»[11].

Έτσι, ο Τσε διαπίστωνε ότι ενδέχεται η επαναστατική πρωτοπορία να μετατραπεί σε δυνάστη του λαού αντί για ιδεολογικο-πολιτικό και οργανωτικό καθοδηγητή του στην οικοδόμηση μιας νέας κοινωνίας. Έλεγε χαρακτηριστικά: «Και εμείς οι ίδιοι, μια κυβέρνηση επαναστατική, μέρος του λαού, έχουμε διδαχθεί ρωτώντας πάντοτε το λαό, χωρίς ποτέ να διαχωριζόμαστε από αυτόν. Διότι αυτός που διοικεί και απομονώνεται μέσα σε έναν γυάλινο πύργο, προσπαθώντας να καθοδηγήσει το λαό με φόρμουλες, είναι αποτυχημένος και βαδίζει στο δρόμο του δεσποτισμού»[12].

Στο πολυσυζητημένο άρθρο του «Ο σοσιαλισμός και ο άνθρωπος στην Κούβα» επανερχόταν στο πρόβλημα αυτό θέτοντας στο στόχαστρο το δογματισμό. «Είναι σίγουρο πως η παρούσα κατάσταση περικλείει κινδύνους. Όχι μόνο εκείνον του δογματισμού, όχι μόνο του να σκληρύνουν οι σχέσεις μας με τις μάζες κατά τη διάρκεια της μεγάλης προσπάθειας, αλλά και το να υποπέσουμε σε αδυναμίες». Στο ίδιο κείμενο, απευθυνόμενος στους επαναστάτες υπογράμμιζε ότι «πρέπει να έχεις πολλή ανθρωπιά και μεγάλη συναίσθηση της δικαιοσύνης και της αλήθειας για να μην πέσεις σ' ένα υπερβολικό δογματισμό, σ' ένα ψυχρό σχολαστικισμό και να μην απομονωθείς από τις μάζες»[13]. Θεωρούσε μάλιστα ότι σε πολλά σοσιαλιστικά κράτη επικράτησε «ένας υπερβολικός δογματισμός»[14] και ότι σε ένα βαθμό υπήρξε μια «μηχανική μεταφύτευση» των εμπειριών αυτών στην Κούβα που όμως

ξεπεράστηκε έτσι ώστε να «έχουν καταρρεύσει τα παλιά θεμέλια πάνω στα οποία είχε στηθεί το σεχταριστικό πνεύμα» [15].

Ο κίνδυνος της γραφειοκρατίας

Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι τον απασχολούσε ιδιαίτερα η πιθανότητα διατάραξης της σχέσης του επαναστατικού κόμματος με το λαό. Το ενδεχόμενο αυτό μπορεί να προέλθει από τις ιδεολογικές παρεκκλίσεις και τα πολιτικά λάθη του επαναστατικού κόμματος. Αυτού του είδους όμως τα προβλήματα μπορούν σχετικά εύκολα να επιλυθούν, χωρίς βέβαια και να μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο τα επιμέρους σφάλματα να οδηγήσουν σε μια συνολικότερη και ευρύτερη διάρρηξη των σχέσεων με το λαό. Οι ιδεολογικοπολιτικές διακυμάνσεις και αναζητήσεις έχουν τη σχετική τους αυτοτελή κίνηση. Σε τελική όμως ανάλυση καθορίζονται από τους κοινωνικο-οικονομικούς όρους. Αυτό ισχύει και για τα μαρξιστικά λενινιστικά κόμματα. Οι ιδεολογικές και πολιτικές παρεκκλίσεις και αδυναμίες μπορούν να αποκτήσουν πιο μόνιμα χαρακτηριστικά μόνο όταν υπάρχουν οι κατάλληλες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επιτρέπουν την εκδήλωσή τους και, πολύ περισσότερο, την εδραίωσή τους.

Έτσι, σε συνθήκες που το επαναστατικό κόμμα της εργατικής τάξης ασκεί εξουσία, είναι πιθανό η διατάραξη της σχέσης του με την τάξη και το λαό να έχει ως αιτία τη γραφειοκρατική απόσπαση. Η διαφορετική κοινωνική θέση των διαχειριστών της κρατικής εξουσίας μπορεί να οδηγήσει σε θεωρήσεις της πραγματικότητας που δεν ανταποκρίνονται στη μαρξιστική ανάλυση και στα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Η αλλοίωση της σχέσης αυτής μπορεί να οδηγήσει σε αλλοίωση του ίδιου του χαρακτήρα του επαναστατικού κόμματος, της σοσιαλιστικής κρατικής εξουσίας και, περαιτέρω, σε αλλοίωση ή και ανατροπή του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος.

Παρά το γεγονός ότι δεν ανέπτυξε περισσότερο συστηματικά τη σκέψη του στο θέμα αυτό, ο Τσε έβλεπε και ανησυχούσε βαθιά για τα φαινόμενα αυτά. Διέκρινε καθαρά τη σχέση που έχει η ιδεολογική παρέκκλιση (εν προκειμένω ο δογματισμός και ο σεχταρισμός) με τη γραφειοκρατική απόσπαση του κόμματος από το λαό και τη διαφθορά[16]. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της επανάστασης μιλώντας ως υπουργός βιομηχανίας στο συνέδριο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών σημείωνε: «Για την ικανοποίηση προσωπικών συμφερόντων, εκδηλώθηκε στη χώρα ένα ολέθριο βίτσιο που πρέπει να εξαφανιστεί τελείως: η απομάκρυνση των μαζών, ο δογματισμός και ο σεκταρισμός. Εξαιτίας τους απειληθήκαμε από τη γραφειοκρατία»[17]. «Διαπράξαμε επίσης σοβαρά και βαριά σε συνέπειες λάθη στον πολιτικό μηχανισμό, που ξέπεσε σιγά-σιγά σε μια ήσυχη και βολική γραφειοκρατία.

Μεταβλήθηκε τμηματικά σε μέσο για προαγωγές και γραφειοκρατικές ευθύνες ολότελα αποκομένες από τις μάζες». Χωρίς καθόλου να εξωραϊζει την πραγματικότητα ή να μετριάζει τις εκφράσεις του, επισήμαινε ότι η κατάσταση αυτή «μετέβαλε το κόμμα σε γραφειοκρατικό οργανισμό»[18].

Για τούτο ο Γκεβάρα επέμενε ότι το επαναστατικό κόμμα και η ηγεσία του πρέπει να φροντίζουν να μην αποστασιοποιούνται από το λαό αλλά, αντίθετα, να προσπαθούν ολοένα και περισσότερο να ταυτίζονται με το λαό[19]. Επέμενε επίσης στην τήρηση των μέτρων που προαναφέρθηκαν έτσι ώστε να μην αποσπαστεί από το λαό και γραφειοκρατικοποιηθεί το επαναστατικό κόμμα. Ακριβώς όπως και ο Λένιν, όσο απομακρύνεται χρονικά η επανάσταση, τόσο πιο αυστηρός γίνεται με την καταπολέμηση της γραφειοκρατίας[20].

Εννοείται ότι τα μέτρα αυτά δεν μπορούν από μόνα τους να διασφαλίσουν με απόλυτο τρόπο ότι δεν θα εκδηλωθούν φαινόμενα γραφειοκρατικού εκφυλισμού τόσο του πρωτοπόρου επαναστατικού κόμματος εργατικής τάξης όσο και της λαϊκής εξουσίας[21]. Ούτε από τα γραπτά του Τσε φαίνεται να προκύπτει κάποια τέτοια άποψη. Εξάλλου δεν ανέπτυξε μια συνολική, συνεκτική θεωρητική προσέγγιση του ζητήματος ώστε να αναλύσει όλες τις παραμέτρους.

Όπως είχαν ήδη αναλύσει οι θεμελιωτές του μαρξισμού, και ιδίως ο Λένιν που αντιμετώπισε πρακτικά το ζήτημα, απαιτείται ένα πλέγμα ρυθμίσεων προκειμένου να καταπολεμηθεί η τάση απόσπασης του κυβερνώντος επαναστατικού κόμματος και του σοσιαλιστικού κράτους από το λαό. Πολλά από αυτά τα αναφέρει και ο Γκεβάρα σε διάφορα κείμενα ή ομιλίες του[22]. Εκτός όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, τέτοια είναι η αιρετότητα, η ανακλητότητα, η εναλλαγή των λαϊκών αντιπροσώπων όλων των επιπέδων και όλων των κρατικών στελεχών, η αμοιβή τους με ένα συνηθισμένο εργατικό μισθό και η κατάργηση κάθε προνομίου ώστε να μην διαφοροποιείται η κοινωνική τους θέση από εκείνη του λαού. Χρειάζεται ακόμη η κατάργηση του διαχωρισμού νομοθετικής και εκτελεστικής λειτουργίας με την έννοια του απόλυτου ελέγχου των αντιπροσωπευτικών σωμάτων στους κυβερνώντες, ο λαϊκός έλεγχος και η καθοριστική συμμετοχή του στην κρατική διοίκηση. Απαιτούνται ακόμη η πιο πλατιά δημοσιότητα και πληροφόρηση του λαού, η ανύψωση του μορφωτικού και πολιτιστικού του επιπέδου, η διεύρυνση του ελεύθερου χρόνου για να έχει τη δυνατότητα πραγματικής συμμετοχής, η ύπαρξη σαφών νομικών κανόνων ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων και η αυστηρή τήρηση της νομιμότητας. Σημαντικό ρόλο παίζει και η άνοδος των παραγωγικών δυνάμεων, η τεχνολογική πρόοδος, η βελτίωση των υλικών συνθηκών ζωής[23].

Ωστόσο, αυτό που προκύπτει με βεβαιότητα είναι η έγνοια του Γκεβάρα να αποτραπεί μια

τέτοια αρνητική εξέλιξη όσο και το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι τέτοιου είδους μέτρα μπορούν να συνεισφέρουν τα μέγιστα στη μη απομάκρυνση των διαχειριστών της εργατικής εξουσίας από την εργατική τάξη και το λαό. Είχε εντοπίσει με σαφήνεια το πρόβλημα και είχε επικεντρώσει την προσοχή του στα βασικά κλειδιά επίλυσής του[24].

Πάνω από όλα αυτά και μέσα από όλα αυτά απαιτείται όμως η διατήρηση του επαναστατικού χαρακτήρα του κόμματος της εργατικής τάξης. Αν αυτό διασφαλιστεί, τότε το πλέγμα των αντιγραφειοκρατικών μέτρων μπορεί να οικοδομηθεί και οι τυχόν αποκλίσεις και σφάλματα να διορθωθούν αργά ή γρήγορα. Κατανοώντας τη σημασία του επαναστατικού κόμματος, ο Τσε επέμεινε κυρίως στο ότι τα μέλη και στελέχη του κόμματος οφείλουν να είναι πρώτοι στις θυσίες, να μην απολαμβάνουν καμιά ιδιαίτερη μεταχείριση προνόμιο ή υλική ανταμοιβή, αλλά το αντίθετο, και να διακρίνονται για την πρωτοπόρα δράση και την ηθική στάση ζωής τους. Για όλα τα παραπάνω αποφασιστικός και τελικός κριτής δεν μπορεί να είναι τα ίδια αλλά ο λαός. Απευθυνόμενος στα μέλη της Κρατικής Ασφάλειας το 1961 έλεγε: «Αντεπαναστάτης είναι εκείνος που μάχεται ενάντια στην επανάσταση, αλλά εξίσου αντεπαναστάτης είναι κι αυτός ο κύριος που, εκμεταλλευόμενος τις επιρροές του, αποκτά σπίτι κι έπειτα αποκτά δυο αυτοκίνητα κι ύστερα παραβιάζει τη διανομή με το δελτίο κι έπειτα έχει όλα όσα δεν έχει ο λαός» [25].

.....

[1] Βλ. M. del Carmen Ariet, El pensamiento politico de Ernesto Che Guevera, Mexico, Ocean Sur, 2010, σελ. 5 επ. και Y. Corujo Vallejo, “La formación del hombre nuevo desde la óptica del Che. Una utopía?”, Santiago (91), 2000, σελ. 5 επ.

[2] Βλ. El pensiamento del Che, La Habana, editorial Capitán San Luis, 2000, σελ. 95.

[3] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Το μαρξιστικό λενινιστικό κόμμα» (1963), Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 209.

[4] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Το μαρξιστικό λενινιστικό κόμμα» (1963), Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 209-210.

[5] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Τι σημαίνει νέος κομμουνιστής;» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 40.

[6] Βλ. τον τόμο Ο Τσε Γκεβάρα μιλάει στους νέους, οπ.π., σελ. 152 υποσημ. 4.

[7] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Τι σημαίνει νέος κομμουνιστής;» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 34.

[8] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Τι σημαίνει νέος κομμουνιστής;» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 35.

[9] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Τι σημαίνει νέος κομμουνιστής;» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 36.

[10] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Τι σημαίνει νέος κομμουνιστής;» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 34-35, 40.

[11] Βλ. F. Castro, Révolution cubaine, II (textes choisis 1962-1968), Paris, Maspero, 1969, σελ. 165-166.

[12] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Στην Κούβα ο ιμπεριαλισμός πιάστηκε στον ύπνο, αλλά τώρα πια έχει ξυπνήσει» (1960), στον τόμο Ο Τσε Γκεβάρα μιλάει στους νέους, οπ.π., σελ. 89-90.

[13] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Ο σοσιαλισμός και ο άνθρωπος στην Κούβα» (1965), Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 195 και 187.

[14] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Ο σοσιαλισμός και ο άνθρωπος στην Κούβα» (1965), Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 189.

[15] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Το μαρξιστικό λενινιστικό κόμμα» (1963), Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 207.

[16] Βλ. M. del Carmen Ariet, El pensamiento politico de Ernesto Che Guevera, οπ.π., σελ. 120.

[17] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Με τους εργαζόμενους του C.T.C.», Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 130.

[18] Βλ. Ε. Γκεβάρα, «Το στέλεχος στην επανάσταση» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. Ι, οπ.π., σελ. 150-151.

[19] Βλ. El pensiamento del Che, La Habana, editorial Capitán San Luis, 2000, σελ. 125.

[20] Βλ. Γ. Ρούσης, Ο Λένιν για τη γραφειοκρατία, οπ.π., σελ. 79. Ήδη ο Λένιν το 1919 ανησυχούσε γιατί «το στρώμα των εργατών που διοικούσαν πραγματικά τη Ρωσία ... είναι αφάνταστα λεπτό» εξαιτίας της σκληρής πραγματικότητας του εμφυλίου πολέμου και των άλλων δυσκολιών βλ. ενδεικτικά Β.Ι.Λένιν, ««Το VIII συνέδριο του ΚΚΡ(μπ)», Άπαντα, τ. 38, σελ. 145 αλλά και του ίδιου, «Κράτος και επανάσταση», Άπαντα, τ. 33, σελ. 109, όπου, λίγο πριν την επανάσταση, διατυπώνει τη θέση ότι οι εργάτες «θα συντρίψουν τον παλιό γραφειοκρατικό μηχανισμό, θα τον τσακίσουν συθέμελα» και θα πάρουν μέτρα αντίστοιχα της Παρισινής Κομμούνας ώστε «να μη μεταβληθούν σε γραφειοκράτες».

[21] J.L.Guasch Estévez, "El burocratismo a la luz del socialismo en el siglo XXI", Temas, No 60, 2009, σελ. 48 επ. και F. Barral, "Aproximación sociologica al problema de la corrupción en Cuba", Temas, 5/5/2010, www.temas.cu.

[22] Βλ. για παράδειγμα Ε. Γκεβάρα, «Για τη γραφειοκρατία» (1963), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 45 επ. και Ε. Γκεβάρα, «Τι σημαίνει νέος κομμουνιστής;» (1962), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 29 επ., 40 και Ε. Γκεβάρα, «σχετικά με την οικοδόμηση του Κόμματος» (1963), Πολιτικά κείμενα, τ. ΙΙ, οπ.π., σελ. 55 επ., 58 επ.

[23] Βλ. Γ. Ρούσης, Ο Λένιν για τη γραφειοκρατία, οπ.π., σελ. 123 επ. και την εκεί παραπεμπόμενη βιβλιογραφία στον Λένιν. Βλ. επίσης μεταξύ πολλών άλλων Ε. Μαντέλ, Εξουσία και χρήμα (μαρξιστική θεωρία της γραφειοκρατίας), Αθήνα, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, 1994 και Π. Παυλίδης, Το φαινόμενο της γραφειοκρατίας στην Ε.Σ.Σ.Δ., Αθήνα, εκδ. Προσκήνιο, 2001.

[24] Βλ. αντίθετη άποψη στο M. Lowy – Ol. Besancenot, Che Guevara: μια φλόγα που καίει ακόμα, Αθήνα, εκδ. Φαρφουλάς, 2007, σελ. 68, όπου αναφέρεται ότι «παρά την αυθόρμητη και ενστικτώδη του εχθρότητα προς τη γραφειοκρατία, δεν ήξερε ή δεν μπορούσε να εφεύρει τα αντίδοτα που ωστόσο αναζήτησε».

[25] Βλ. Π.Ι.Τάιμπο ΙΙ, Ερνέστο Γκεβάρα (γνωστός και ως Τσε), οπ.π., σελ. 572.

kordatos.org